Сьогодні роман Джорджа Орвелла залишається еталоном для розуміння природи авторитаризму та механізмів масового контролю. Його ідеї продовжують впливати на дискусії про цифрове спостереження, цензуру, інформаційні війни та роль мови в політиці. «1984» не втрачає актуальності, бо ставить фундаментальне питання: як зберегти людську гідність у світі, в якому влада прагне контролювати свідомість. Розгортаючи цей роман сьогодні, читач вступає в діалог з одним із найважливіших мислителів XX століття, що нагадує: боротьба за свободу починається зі здатності бачити реальність, називати речі своїми іменами й відмовлятися приймати брехню як норму.

Юлія Гарюнова, докторка філософії в галузі філології, літературознавиця, методистка

ЧАСТИНА ПЕРША

РОЗДІЛ 1

Стояв холодний сонячний квітневий день. Годинник ударив першу пополудні. Вінстон Сміт, уткнувшись підборіддям у груди, щоб захиститися від пронизливого вітру, прослизнув крізь скляні двері житлового будинку «Перемога», та все ж за ним устиг прошмигнути вихор піщаного пилу.

У вестибюлі відгонило вареною капустою і старими доріжками. На одній зі стін висів кольоровий плакат, завеликий для розміщення в інтер'єрі. На ньому було зображено величезне обличчя в понад метр завширшки: чоловік років сорока п'яти з густими чорними вусами та грубуватими, проте привабливими рисами. Вінстон попрямував до сходів. Викликати ліфт було годі й пробувати. Навіть у кращі часи він працював рідко, а тепер електроенергію у світлий час доби вимикали. Економія була пов'язана з підготовкою до Тижня ненависті. Вінстон мав подолати сім сходових маршів. Йому було тридцять дев'ять, над правою щиколоткою в нього розрослася варикозна виразка, тож він піднімався повільно й раз у раз зупинявся перепочити. На кожному майданчику навпроти дверей ліфта зі стіни витріщалося все те саме величезне обличчя. Портрет

було зроблено так, що куди б ти не йшов, очі невідступно стежили за тобою. «СТАРШИЙ БРАТ СТЕЖИТЬ ЗА ТОБОЮ», — сповіщав напис унизу.

У квартирі солодкавий голос зачитував якісь цифри, що мали стосунок до виробництва чавуну. Голос долинав із довгастої металевої пластини, схожої на мутне дзеркало, яка була вбудована в стіну праворуч. Вінстон повернув вимикач, і голос дещо стишився, проте й далі звучав виразно. У цьому пристрої (він називався телеекраном) можна було прикрутити яскравість, проте зовсім вимкнути його було ніяк. Вінстон підійшов до вікна: невисока худенька постать здавалася ще щуплішою в синьому комбінезоні — партійній формі. Він мав дуже світле волосся й рум'яне обличчя, шкіра на якому згрубіла від неякісного мила, тупих лез бритви й холоду недавньої зими.

За зачиненими вікнами був холодний світ. Вітер здіймався над бруківкою, закручуючи у вихорки пил і клоччя паперу, і хоча світило сонце, а небо було пронизливо-блакитне, усе довкола здавалося тьмяним, окрім розклеєних повсюди плакатів. З кожного бодай трохи помітного закутка визирало обличчя з чорними вусами. Один такий плакат висів на будинку навпроти. «СТАРШИЙ БРАТ СТЕЖИТЬ ЗА ТОБОЮ», — нагадував напис, а темні очі зазирали просто Вінстону в душу. Унизу над самим тротуаром поривчасто тріпотів на вітрі інший плакат — із надірваним кутиком, і на ньому то показувалося, то знову зникало одне-єдине слово: АНГСОЦ. Десь удалині над дахами прошумів гвинтокрил, на якусь мить завис, ніби трупна муха, і, заломивши віраж, помчав геть. Це поліційний патруль зиркав по людських вікнах. Однак ці патрулі не мали значення. Значення мала лише Поліція думок.

У Вінстона за спиною голос із телеекрана досі щось белькотів про чавун і перевиконання дев'ятого трирічного плану. Телеекран водночас і транслював, і приймав сигнал. Він фіксував будь-який звук, вимовлений не зовсім тихим шепотом, ба більше, поки Вінстон перебував у полі зору металевої пластини, його було не лише чути, а й видно. Звісно, ніхто не міг знати, спостерігають за ним у конкретну мить чи ні. Про те, як часто й за якою системою через окремі кабелі під'єднується до людей Поліція думок, можна було тільки здогадуватися. Можливо, навіть стежили за всіма й цілодобово. Хай там як, до вас могли під'єднатися коли завгодно. І ви мусили жити — і жили за звичкою, що стала інстинктом, — з усвідомленням, що кожен вимовлений вами звук підслуховують і за кожним рухом, окрім як у темряві, прискіпливо спостерігають.

Вінстон тримався спиною до телеекрана. Так було безпечніше, хоча, як він добре знав, спина теж може видати. У кілометрі звідси над закіптюженим містом громадилася біла будівля — Міністерство правди, місце його роботи. Ось він, із туманною відразою подумав Вінстон, ось Лондон — головне місто Першої злітної смуги, третьої за кількістю населення провінції Океанії. Він намагався видобути з пам'яті якісь дитячі спогади про місто — чи завжди Лондон був таким? Чи завжди тяглися вздовж вулиць ці вервечки занедбаних будинків XIX століття, підпертих дерев'яними балками, із затуленими картоном вікнами й погнутими бляшаними дахами, з похиленими навсібіч садовими огорожами? А ті розбомблені ділянки, над якими звивалася тинькова курява, і купи кам'яних уламків, що з них витикався дикий льон, а ще більші клапті голої землі, що лишилися після бомбардувань, де громадилися цілі колонії

відразливих дерев'яних хижок, схожих на курники? Та все марно, він нічого не міг пригадати: нічого не нагадувало йому про дитинство, окрім уривків якихось картин без жодного тла, що зринали яскравими спалахами і здебільшого гаснули невпізнані.

Міністерство правди — новомовою Мініправ (Новомова — офіційна мова Океанії. Про її структуру й походження читайте в додатку.) — разюче виділялося на тлі всього іншого, що потрапляло в поле зору. Це була гігантська пірамідальна споруда із сяйливого білого бетону, яка, тераса за терасою, підносилася на триста метрів у висоту. З місця, де стояв Вінстон, було видно елегантно виписані на білому фасаді три партійні гасла:

ВІЙНА — ЦЕ МИР
СВОБОДА — ЦЕ РАБСТВО
НЕЗНАННЯ — ЦЕ СИЛА

Подейкували, що в Міністерстві правди є три тисячі кімнат над землею з відповідними розгалуженнями в її надрах. По Лондону були розкидані ще три будівлі подібного вигляду й розміру. Вони цілковито поглинали всю довколишню архітектуру: з даху житлового будинку «Перемога» всі чотири споруди було видно як на долоні. У них розмістилися чотири міністерства, що становили весь державний апарат. Міністерство правди, яке займалося новинами, розвагами, освітою й мистецтвом. Міністерство миру, що відало війною. Міністерство любові, яке насаджувало закон і порядок. І Міністерство достатку, що відповідало за економіку. Новомовою вони називалися так: Мініправ, Мінімир, Мінілюб і Мінідост.

Міністерство любові було насправді страхітливим. У ньому взагалі не було вікон. Вінстон ніколи не бував усередині й не підходив ближче, ніж на пів кілометра. Туди взагалі було неможливо потрапити, окрім як у справах, і то лише пропетлявши лабіринтом загород із колючого дроту, сталевих дверей та замаскованих кулеметних гнізд. Навіть вулицями, які вели до зовнішньої загорожі, нипали охоронці з обличчями, як у горил, у чорній уніформі, озброєні складаними кийками.

Вінстон різко обернувся. Його обличчя прибрало виразу спокійного оптимізму — саме такий найрозважливіше було являти телеекрану. Перетнув кімнату і зайшов до крихітної кухоньки. Полишаючи Міністерство о такій порі, він пожертвував обідом у їдальні, хоча і знав, що вдома з їстівного лише кусень чорного хліба, який треба було приберегти для завтрашнього сніданку. Вінстон дістав із полиці пляшку безколірної рідини. На простій білій етикетці було вибито: «Джин "Перемога"». Джин мав нудотний, маслянистий запах, чимось нагадуючи китайську рисову горілку. Вінстон налив майже повну чашку, зібрався з духом і випив, наче ліки.

Обличчя миттю почервоніло, а з очей ринули сльози. Ця штука нагадувала азотну кислоту, ба більше: після ковтання виникало відчуття, ніби тебе жахнули по спині гумовим кийком. Однак наступної миті пекучий біль у животі вщух, і світ навколо набув життєрадіснішого вигляду. З пожмаканої пачки з написом «Цигарки "Перемога"» Вінстон видобув одну. Він розсіяно тримав її вертикально, тож увесь тютюн висипався на підлогу. Наступна спроба виявилася успішнішою. Чоловік повернувся до вітальні й сів за столик зліва від телеекрана. Витягнув із шухляди перову ручку, пляшечку з чорнилом і великий

товстий блокнот форматом завбільшки А4 з червоним корінцем і палітуркою під мармур.

Розташування телеекрана у вітальні чомусь відрізнялося від стандартного. Він був розміщений не на торцевій стіні, звідки міг би оглядати всю кімнату, а на довшій, навпроти вікна. Збоку від нього була неглибока ніша, і саме тут зараз і сидів Вінстон. Напевно, в часи, коли зводили будинок, ця ніша призначалася для книжкових полиць. Перебуваючи в ніші й тримаючись якомога пряміше, він міг лишатися поза межами досяжності телеекрана. Звичайно, його все одно могли підслуховувати, але — допоки він сидів на тому місці, де зараз, — підглядати за ним було неможливо. Саме таке нетипове планування кімнати наштовхнуло його на думку про те, за що він зараз збирався взятися.

Та цю думку навіяв також і блокнот, який він щойно витяг із шухляди. Надзвичайно гарний. Гладенький цупкий папір дещо пожовкнув від старості — такий папір не випускали вже років із сорок. Однак Вінстон припускав, що блокнот значно старіший. Він угледів цей блокнот у брудній вітрині крамнички уживаних речей десь у міських нетрях (він уже й забув, що то був за район) і тут-таки загорівся бажанням заволодіти ним. Членам Партії взагалі-то не годилося заходжати до звичайних магазинів (це називалося «здійснювати торгові операції на вільному ринку»), але це правило часто порушували, бо деякі речі, як-от шнурки чи леза для бритви, було неможливо роздобути в інший спосіб. Вінстон тоді швидко зиркнув праворуч-ліворуч, а затим прослизнув у магазин і купив цей блокнот за два з половиною долари. На той час він ще сам до пуття не розумів, навіщо йому ця річ. Він потай приніс її додому в портфелі. Навіть порожній, такий блокнот компрометував власника.

А тепер Вінстон збирався зробити ось що: він задумав почати вести щоденник. Це не було протизаконно (ніщо не було протизаконним, бо законів більше не існувало), та як щоденник знайдуть, то для Вінстона це майже напевне означатиме смерть або щонайменше двадцять п'ять років виправних трудових таборів. Вінстон уставив перо в ручку й облизнув його, щоби позбутися змазки. Ручка була старовинним знаряддям, ними тепер нечасто користувалися навіть для підписів, і він скрадливо й не без труднощів роздобув її, бо відчував, що цей прекрасний кремовий папір заслуговує, щоби по ньому виводили справжнім пером, а не шкрябали хімічним олівцем. Власне, він не звик писати від руки. Окрім найкоротших нотаток, було прийнято все надиктовувати в мовопис, що, звичайно, наразі було неможливо. Він умочив перо в чорнило й на мить завмер. Усередині все стиснулося. Торкнешся пером паперу — і вороття назад не буде. Маленькими незграбними літерами він вивів:

4 квітня 1984 року

Вінстон відхилився назад. Його огорнуло відчуття цілковитої безпорадності. По-перше, він не знав точно, чи зараз саме 1984 рік. Мало би бути десь так, адже чоловік був майже певен, що йому 39 років і що народився він у 1944 чи 1945-му. Тепер неможливо було визначити жодну дату точніше, ніж із похибкою на рік-два.

А для кого, власне, вести цей щоденник, раптово замислився він. Для майбутнього, для ненароджених. Його думка якусь мить покружляла над сумнівною датою на сторінці й раптом наштовхнулася на слово з лексикону новомови — ДВОДУМСТВО. Він